Aanspraak

Afdeling Verzetsdeelnemers en Oorlogsgetroffenen

September 2019

Houd moed!

Louis Harmanus zat na de oorlog gevangen in republikeinse kampen

SVB Sociale Verzekeringsbank

PENSIOEN & UITKERINGS raad

Inhoud

Mag ik u even aanspreken? 3

Broer en zus, Sjoerd en Corrie van Leyden, over hun Japanse kampervaringen. 14

Ten toon & te doen
Geopend: Nationaal Museum Sophiahof, Den Haag. 21

Richard Ceuleers verbleef in de Glodok-gevangenis wegens Indisch verzet. 4

Ten toon & te doen
Geopend: Nationaal Monument Oranjehotel, Den Haag. 20

Ten toon & te doen
Nieuw: website www.verhalenoverdeoorlog.nl 21

Louis Harmanus zat na de oorlog gevangen in republikeinse kampen. 8

Ten toon & te doen
Verzets Museum Amsterdam: Mode op de bon. 20

Vraag & Antwoord. 22

Zoek?! 13 Puzzel 23 Adressen / colofon 24

Mag ik u even aanspreken?

In Aanspraak maken wij kennis met mensen die over hun oorlogservaringen vertellen en zo bijdragen aan de verwerking en het documenteren van wat hen is overkomen. Vanwege het belang van deze persoonlijke verhalen is besloten binnenkort een aparte website met deze oorlogsverhalen open te stellen. U kunt daar elders in dit blad meer over lezen.

Zelf ben ik vaak diep onder de indruk van de verschillende manieren om de oorlog te verwerken en door te geven. Onlangs had ik de volgende, bijzondere ervaring.

Een vriend van mij, een Joodse oorlogsgetroffene, vierde zijn 92e verjaardag door zijn vrienden en familie, zo'n zestig mensen, uit te nodigen voor een toneelvoorstelling. De voorstelling bleek over 'Het Kamp' te gaan en ik dacht: wat beweegt iemand om zijn verjaardag op deze wijze te vieren? De jarige gaf de volgende toelichting: "Ik had de uitvoering eerder gezien, de beelden waren zo indringend dat ik graag wilde dat mijn dierbaren dit mee zouden beleven. Waarom? Omdat ik deze oorlogsgeschiedenis als een stuk van mezelf beschouw en die beelden zolang ik leef niet kan loslaten. Ik wilde anderen deze geschiedenis meegeven."

In het stuk brachten drie spelers met behulp van een podiumvullende maquette, filmbeelden en het bewegen van miniaturen het onvoorstelbare van de Holocaust in beeld. Het publiek was in ijzige stilte op een indringende wijze ooggetuige.

Na afloop vroeg ik mij af: komt dat wel over?, maar wat bleek: de veelal na de oorlog geboren toeschouwers waren zeer onder de indruk en gaven aan dat zij zich niet eerder zo bewust zijn geweest van de immense omvang van de verschrikkingen.

Wat diezelfde vriend eveneens nooit meer loslaat is wat zijn vrienden in Nederlands-Indië hebben moeten doorstaan. In 1946 behoorde hij als negentienjarige tot de militaire lichting die zou worden uitgezonden, maar hij werd afgekeurd. Als vervolgde Joodse jongen was hij nog niet hersteld van de gevolgen van de bezetting in Nederland. Zijn vrienden en buurjongens werden wel uitgezonden. Na enkele jaren kwam een aantal van hen terug en zij spraken aanvankelijk weinig over hun ervaringen. Later kwam er meer los. Sindsdien is hij geïntrigeerd door wat er is gebeurd. Hij deed jarenlang onderzoek en schreef er een toneelstuk over met als diepere strekking de zinloosheid van oorlog.

Wat bijzonder als je oorlogservaringen op deze manier kunt verwerken en overdragen. In het kader van 75 jaar bevrijding zullen wij in de komende tijd ongetwijfeld veel verschillende manieren gaan zien waarop doorgegeven wordt wat nooit vergeten mag worden.

Dineke Mulock Houwer
Voorzitter Pensioen- en Uitkeringsraad

Richard Ceuleers: “Het verzet tegen de pro-Nippon verklaring kwam ons jonge Indo-Europeanen duur te staan: zeven maanden Glodok-gevangenis.”

Foto: Ellen Lock

Richard Ceuleers met kleinzoon Vincent van den Heuvel.

Verloochen je Hollandse afkomst nooit!

Met het oog op de opmars van de Geallieerden in de Pacific vreesden de Japanners dat zij steun zouden krijgen van de jonge Indo-Europeanen die buiten het kamp waren gebleven en pro-Holland waren. Daarom verplichtten de Japanners Indo-Europese jongens op een registratiekantoor in Batavia een verklaring te tekenen om zich pro-Nippon op te stellen en dus anti-Hollands te zijn.

Ruim 480 jonge Indo-Europeanen verzetten zich hiertegen, maar hun trouw aan Holland kwam hen duur te staan. Zij werden door de Kempetai vastgehouden op de politiebureaus. Bleven zij dit weigeren dan moesten ze naar de Glodok-gevangenis. Richard Ceuleers is een van de weinigen die deze geschiedenis nog kan navertellen.

Dankbaar voor de strenge opvoeding

Mijn vader Jacques Ceuleers werkte als mijnbouwkundig ingenieur in het steenkoolgebied langs de Barito-rivier op Borneo. Mijn vaders eerste vrouw was overleden en hij trouwde daarop met mijn moeder, een Dajakse. Als zevende van de tien kinderen van mijn vader ben ik geboren op 23 april 1928 in Banjermassin. We kregen een rooms-katholieke opvoeding. Als kleine jongen wilde ik graag bij de politie werken. Toen de oorlog in Nederlands-Indië begon zat ik in de zesde klas van de lagere school. Via de radio hoorden we van de Japanse aanval op Pearl Harbor op 7 december 1941. Vanwege de Japanse oorlogsdreiging zijn wij naar Java geëvacueerd. Nederland gebruikte de verschroeide aarde tactiek op Borneo. Balikpapan en Tarakan stonden al in brand en dan zouden wij aan de beurt zijn. Mijn vader was geen reservist, omdat hij al was gepensioneerd.
Wij konden terecht bij bekenden in Poerwoasri bij Kediri. Vervolgens verhuisden we naar het Viosplein in Batavia. Na de Nederlandse capitulatie op 8 maart 1942 verboden de Japanners het onderwijs, maar toch kreeg ik nog illegaal les van mevrouw Holtzer, een aardige onderwijzeres. Wij werden als Indo-Europeanen op Java niet geïnterneerd tijdens de Japanse bezetting. Mijn vader werd ziek en overleed op 3 maart 1943. Zonder zijn inkomen moest mijn moeder haar zeven kinderen elders onderbrengen. Mijn twee oudere zussen doken onder vanwege de ongewenste belangstelling van Japanse soldaten. Moeder bracht mij en mijn jongere broers naar het jongensinternaat Vincentius in Batavia. In dit streng katholieke internaat moesten wij vaak zware klussen doen zoals water putten, zware keukenpannen tillen of helpen tuinieren. Achteraf ben ik dankbaar voor de strenge opvoeding, want daardoor was ik al geharder voor de zware tijd die zou aanbreken.

Foto: Familiealbum Richard Ceuleers

Familie Ceuleers:
Boven: Germaine, Albert, Juliana en Maurits.
Midden: Richard en Armand.
Onder: vader, Irene, moeder en Jean Ceuleers.

Registratie pro- of anti-Nippon

Tot begin maart 1943 bleef ik in het internaat. Als veertienjarige jongen keerde ik terug naar mijn moeder, die nu met mijn oudere broer Maurits en mijn vijf jaar jongere zus Irena aan de Pegangsaän in Batavia woonde. Mijn andere broers en zussen waren inmiddels het huis uit. Omdat veel Europese vrouwen met kinderen naar verschillende kampen moesten met hun huisraad, begon ik een verhuisbedrijfje met duwkarren. Tegen betaling hielp ik de Europese vrouwen verhuizen en het ging zo goed dat ik al gauw een aantal Indonesische koelies in dienst had. Op 23 september 1944 moest ik me samen met mijn broer Maurits en vele andere jonge Indo-Europeanen melden bij het registratiekantoor 'Kantor Oeroesan Peranakan': 'registratie gemengd bloed' in het Maleis. Hier vroegen de heren Dahler en Van den Eeckhout of we ons voor of tegen de samenwerking met Japan en het Indonesische volk wilden uitspreken. Van den Eeckhout zei: "Werk met de Jap mee. De Nederlander kijkt toch op jullie bruine huid neer. De Japanner is jullie bevrijder." Een van ons, Eric Soute, sprong daarna op de tafel en riep: "Jongens, we hebben dan wel Indisch bloed, maar ook Hollands bloed. Verloochen je Hollandse bloed en afkomst nooit!" De pro-Nippon-jongens mochten na het tekenen meteen naar buiten. De anti-Nipponstemmers moesten achterblijven om hun persoonlijke gegevens in te vullen.

Anti-Nippon

Mijn broer en ik hadden afgesproken dat we voor mijn moeder 'pro' zouden tekenen, ze had het al zo moeilijk en we zouden op die manier bij haar kunnen blijven. Maar toen we wegliepen vertelde mijn broer dat hij toch 'anti' had getekend. Mijn broer was tegen, dus was ik ook tegen. Meteen ging ik terug naar het kantoor en wilde dit op de registratielijst laten wijzigen in 'anti'. Ik was op een gegeven moment zo boos, omdat ik mijn stem ongedaan wilde maken, dat ik de twee papieren vlaggen, de Japanse en de Indonesische vlag die aan de muur hingen, kapot scheurde. Achter mijn naam op de registratielijst kreeg ik niet alleen een zwart, maar ook een rood kruis. Enkele dagen later, op 27 september 1944, werden Maurits en ik door een Japanner en enkele politiemannen meegenomen naar de Politie Sectie 5 aan de Griseeweg in Batavia. Mijn broer en ik werden met twee andere jongens vastgehouden. Diezelfde dag werden we overgebracht naar Sectie 6 in Kramat aan de Prapatan achter het 10e Bat, waar we met in totaal twaalf jongens werden opgesloten in een cel voor vier personen.

Onder druk gezet

Sectie 6 was een politiepost. Ik werd hier verschillende keren verhoord. Dit gebeurde in het bijzijn van Van den Eeckhout en enkele Indonesiërs. Ze gaven je geen eten en dan gingen ze zelf uitgebreid dineren en zeiden: "Heb je honger? Als je hier pro-Nippon tekent, dan krijg je ook te eten." Eenmaal was Dahler er ook bij. Telkens werd je gevraagd om je anti-Nippon standpunt om te zetten in pro. Na drie maanden weigering werden een medegevangene, Becker, en ik naar de Politieke Inlichtingendienst aan het Koningsplein gebracht. Hier moesten we op een bank plaatsnemen tegenover gesloten deuren en hoorden anderen gillen van de pijn en om hulp roepen. Telkens als een deur opende, waren we bang om ook verhoord te worden. Zo probeerden ze ons geestelijk te breken. Tot onze verbazing werden we teruggebracht naar Sectie 6. Wij twaalven werden overgebracht naar eenpersoons cellen waar ik met mijn broer Maurits

en een zekere Hermanus terecht kwam. Het was daar erg moeilijk voor ons, omdat de cel van 2 bij 2 meter zo klein was dat er eigenlijk maar één persoon kon slapen op een betonnen bed. Maurits was ernstig ziek en had dysenterie. Hij had hoge koorts en kon niet meer op zijn benen staan. Dag en nacht moest ik hem in die hitte en zonder daglicht op de ton hijsen. De stank was onverdraaglijk en het was er benauwd. Zo benauwd dat je heel rustig moest blijven om te kunnen ademen.

Naar de Glodok-gevangenis in Batavia

Op 25 januari 1945 werden onze namen afgeroepen en zijn alle twaalf Indische jongens uit Sectie 6 in vrachtwagens overgebracht naar de Glodok-gevangenis in de benedenstad van Batavia. Het was een oude afgekeurde gevangenis, die de Japanners in gebruik namen. In alle celruimten krioelde het van de wandluizen, die voortdurend over je heen kropen en je beten. Ik had alleen een zwembroek en een klein militair jasje aan. Iedere dag was er tweemaal appèl op de binnenplaats waarbij we door de bewakers werden geteld. We moesten voortaan alles in het Japans doen, marcheren, tellen en je kreeg harde klappen als je dit niet goed deed.
Ook in de Glodok-gevangenis gingen de verhoren door. We moesten hier veel zware arbeid verrichten. Ik werd ingedeeld met mijn celgenoot Eugene de Bruin Vermeer. We moesten als corvee grote tonnen rijst en sagopap of water op een draagstok op de schouder vanuit de keuken naar het binnenplein dragen en verdelen onder de medegevangenen. Je mocht niemand spreken. Binnen drie weken viel de eerste hongerdode.
Later werd ik gelukkig als keukenhulp ingedeeld. In de zakken van mijn militaire jasje kon ik wat rijst voor mijn broer of mijn celgenoten meenemen. Gelukkig ben ik hierbij nooit gesnapt. In het begin zat er nog wel eens een musje op de binnenplaats, dat ik met een platte steen doodde en kon roosteren in de keuken, maar later vloog er nooit meer een vogel. Ook moesten we tot bloedens toe touwdraaien, doordat het sisaltouw in je vingers prikte en je huid zo dun was. Op den duur werd ik doodziek van malaria en had last van dysenterie. Volgens een celmaat was ik een week buiten westen. Daar heb ik zelf niets van gemerkt. Ze hadden me al bijna naar het Tjipinang-ziekenhuis gebracht, waar velen van ons al waren gestorven. Het ergste was om één van ons gemarteld te zien worden in de ijzeren kooi op het plein. In de volle zon werd je midden op de binnenplaats gezet en het ijzer werd zo heet dat je je huid daaraan brandde. In die verschrikkelijke zeven maanden in Glodok stierven er zeventig jongens door besmettelijke ziekten, honger en uitputting. In juni 1945 moest ik weer verhoord worden. Bij binnenkomst zag ik een oude medegevangene met een bebloed gezicht. Er werd mij gezegd: "Wat kan jou het schelen, teken die pro-Nippon verklaring!" Ik zag de oude man rechts van mij licht zijn hoofd schudden en ik deed het dus nog niet. Van den Eeckhout schreeuwde mij kwaad toe: "Je mag een afscheidsbrief naar huis sturen, dat je nooit meer thuiskomt!" Ik antwoordde: "Als ik hier te lang blijf, zal ik inderdaad nooit meer thuiskomen, want dan ga ik hier toch dood!"
Op een dag hoorde ik vliegtuiggeronk. Van mijn medegevangenen begreep ik dat het een Amerikaans gevechtsvliegtuig was en we waren ongelofelijk blij. De enige vriendelijke hoofdbewaker, Bahadar Singh, vertelde ons dat er een grote bom op Japan was gevallen. Dat gaf ons hoop in deze uitzichtloze situatie.

Bersiap

Na de Japanse capitulatie op 15 augustus 1945 werd het eten iets beter. We mochten nog niet naar buiten, want de Indonesische vrijheidsstrijders zouden ons aanvallen, omdat we pro-Holland waren. Op 27 augustus 1945 sprak de Japanse kampcommandant ons toe op de binnenplaats dat Japan de oorlog had verloren. We kregen per persoon twee meter witgoed voor een lendendoek, en werden in vrachtwagens naar het Halimoen-beschermingskamp gebracht. Hier kregen we te horen dat we naar huis mochten. Samen met Maurits ben ik in een betjak (fietstaxi) naar onze moeder aan de Pengansaän teruggekeerd. Ik herkende mijn ouder geworden en vermagerde moeder en zusters niet direct. Ik wilde graag wat doen en meldde mij als vrachtwagenchauffeur bij de Militaire Transport Dienst en werd gedetacheerd als militair bij luitenant-generaal Van Oyen. Tijdens een foerageering bestuurde ik een vrachtwagen waarmee ik een man en zijn dochter in veiligheid moest brengen. Mijn jeugdvriend, soldaat eerste klas, Max Bernardus, en nog een soldaat zaten ter bescherming in de laadbak van mijn voertuig. Onderweg zag ik twee andere vrachtwagens met Ambonese militairen die

Foto: Familiealbum Richard Ceuleers

Op 22 mei 1951 trouwde ik Sylvia Anges Oliveiro.

me gebaarden achter hen te blijven rijden tot aan mijn plaats van bestemming. Ik liet hen bij het passeren weten dat ik onvoldoende munitie bij me had. Bij Tjikini aangekomen, werden we onder vuur genomen. Net op tijd kon ik de Ambonese militaire vrachtwagens, die mij beschermden, passeren. Op de plaats waar ik mijn vracht en de lifters moest afleveren, ontdekte ik dat mijn jeugdvriend Max onderweg dodelijk in zijn hoofd was getroffen. Ik wilde hem naar het ziekenhuis in het 10e Bataljon brengen, maar het bleek al te laat.

Naar Holland

Tot april 1946 werkte ik voor het leger. Half april 1946 ging ik met mijn halfbroer en voogd Fernand, zijn vrouw Noor Cobet, en hun kinderen Lety, Roos-Marie en Max aan boord van het m.s. Sibajak naar Nederland. Halverwege de zeereis kregen we in Aden Europese kleding uitgereikt. Mijn broer en zijn vrouw namen mij vijf jaar onder hun hoede. Zonder hun hulp had ik het alleen niet kunnen redden. In Bloemendaal werden we opgevangen in een pension en later overgebracht naar een huis van Albert Heijn aan de Bloemendaalseweg. In Haarlem ging ik naar de overbruggingsschool en daarna deed ik hbs-b aan het Kennemer Lyceum in Overveen. Helaas vergat ik wat ik de vorige dag had geleerd en kreeg soms blackouts. In 1948 wilde ik met Fernand terug naar Nederlands-Indië. We kregen een woning op de Djokjaweg in Batavia. In 1949 behaalde ik mijn mulo-b diploma. Daarna wilde ik naar de politieschool in Soekaboemi, want deze was inclusief kost en inwoning. Ik werd aangenomen en opgeleid tot inspecteur. Toen ik bijna klaar was, vond de soevereiniteitsoverdracht plaats op 27 december 1949. Ik kon als politieman aan de slag bij de net opgerichte Republik Indonesia Serikat. Het Nederlandse politieapparaat werd overgenomen door de Indonesische politie. Daar sloot ik me niet bij aan en ging met ontslag.

Glodok-reünies

In Tandjong Priok, de haven van Batavia, vond ik werk bij het handelshuis Lindeteves. Maar na een maand kon ik bij Philips komen werken in Molenvliet. Op 22 mei 1951 trouwde ik Sylvia Anges Oliveiro, zij was er secretaresse. In 1954 moesten we wel naar Holland vertrekken, want de Indonesiërs maakten het de Nederlanders steeds moeilijker. In januari 1955 kwam ik met mijn vrouw Sylvia en onze tweejarige dochter Shirley aan boord van de Sibajak in Nederland aan. Aanvankelijk werkte ik een maand bij de Staatsmijnen in Heerlen, maar op 1 mei 1955 moest ik als dienstplichtig militair in dienst bij de Koninklijke Luchtmacht. Vervolgens tekende ik als beroepsmilitair bij de Luchtmacht en werd later adjudant-onderofficier.

Mijn vrouw ondersteunde mij in alles, hoewel ik haar nauwelijks over de oorlog had verteld. Helaas is mijn vrouw overleden in 2015 en ik mis haar iedere dag. Zij kon mij goed terzijde staan als ik het moeilijk had met mijn oorlogsverleden. Mijn kinderen en kleinkinderen zijn een goede afleiding en grote steun voor mij. Het kost mij veel moeite om het over die tijd te hebben. Vaak kan ik niet slapen en denk dan altijd terug aan die benarde situatie met mijn doodzieke broer in die te kleine cel, waarin we nauwelijks lucht kregen.
Samen met mijn nichten Lety en Roos-Marie ben ik naar vele Glodok-reünies geweest en daar vond ik veel herkenning en erkenning. In 1984 kregen wij Glodok-jongens van het ministerie een brief dat de Verzetsherdenkingskruizen op waren. We hebben zelf een Glodok-Herdenkingskruis laten maken. Na onze jarenlange strijd voor erkenning van onze trouw aan Holland kwamen wij in aanmerking voor een verzetspensioen op grond van de in 1986 tot stand gekomen Wet Indisch Verzet.

Interview: Ellen Lock

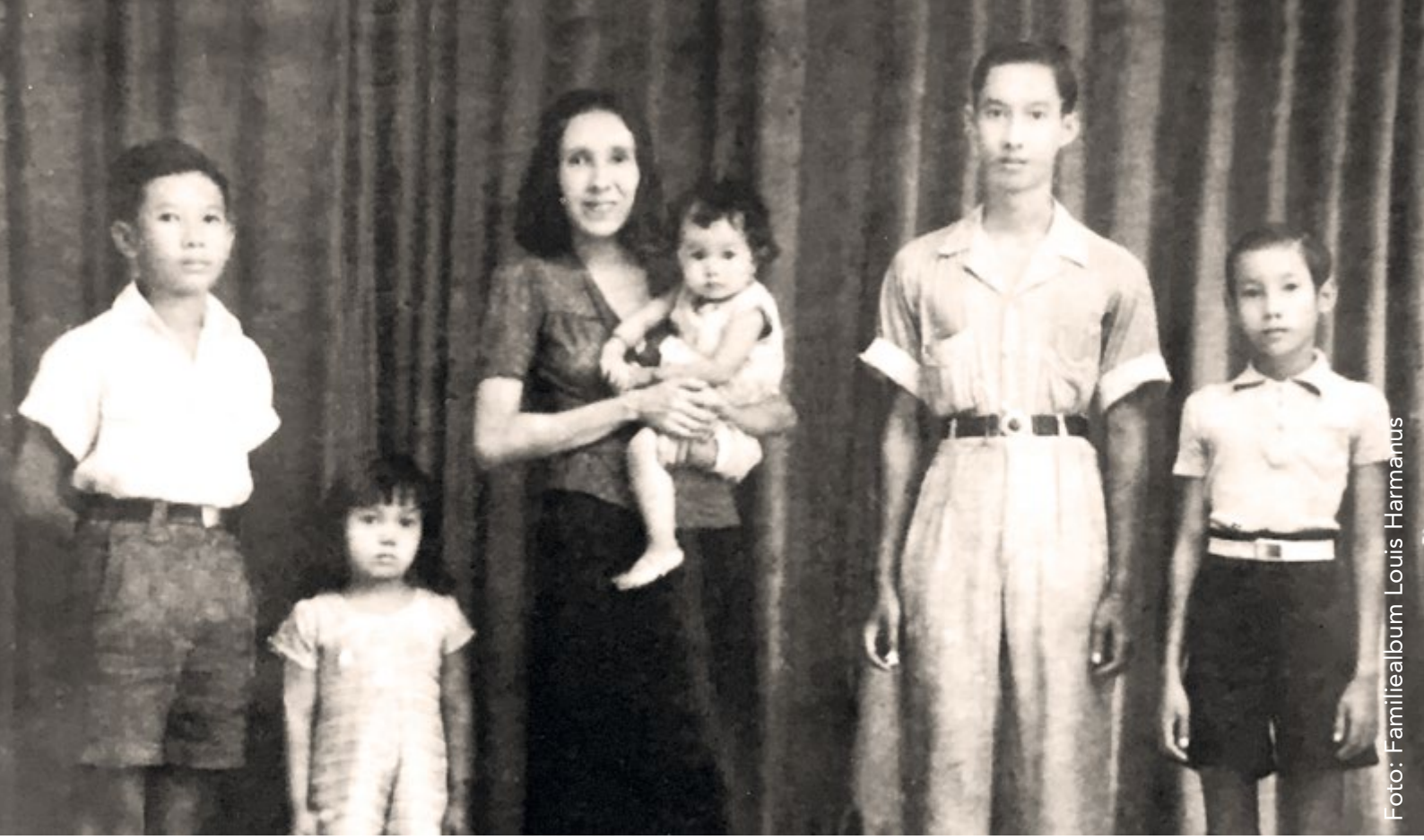

Foto: Familiealbum Louis Harmanus

Van links naar rechts: Louis, John, moeder Luci Harmanus-Wetterman met dochter Sylvia, Rudy en Charles Harmanus, 12 december 1942.

Houd moed!

Louis Harmanus zat na de oorlog gevangen in republikeinse kampen.

Louis Harmanus was geïnterneerd in republikeinse kampen op Java tijdens de Bersiap-periode. Met de 'Bersiap' (Wees paraat!) wordt de geweldadige periode in de onafhankelijkheidsstrijd in Nederlands-Indië van half augustus 1945 tot begin 1946 aangeduid.

Een onderbelichte periode in de Nederlands-Indische geschiedenis: Wat gebeurde er met Nederlanders en Indische Nederlanders in de republikeinse kampen. En hoe ging je hier na de oorlog mee om?

Louis Harmanus vertelt over zijn ervaringen in republikeinse kampen en hoe de traditionele verdedigingskunst pentjak silat hem de kracht gaf overeind te blijven onder alle omstandigheden.

Mijn vader leerde mij pentjak silat

Mijn vader Hendrik Harmanus was hoofdambtenaar binnenlands bestuur. Als Indische Nederlander sprak hij het hoog Javaans even goed als het Nederlands. We woonden in mooie villa's met grote tuinen, hadden veel personeel en een auto met chauffeur. Vader was een gerespecteerd man, een tuan besar, want hij bezocht persoonlijk de gevangenissen waarop hij toezicht hield en controleerde zelfs op details, bijvoorbeeld of de gevangenen wel genoeg pepers kregen. Voor zijn werk werd hij vaak overgeplaatst en hij verstrekte veel vergunningen. Mijn vader en moeder, Luci Wetterman, kregen uiteindelijk zes kinderen. Mijn naam is Louis Ferdinand Harmanus en ik ben geboren als hun derde zoon op 25 oktober 1928 in Djombang. Toen de oorlog begon had ik drie broers: Rudi (1925), Charles (1927) en John (1939) en een babyzusje: Sylvia (1941). Na de oorlog werd mijn zus Rosita geboren in 1949. Mijn vader leerde mij de

adat, de Javaanse gewoonten en gebruiken, en de pentjak silat, een traditionele verdedigingskunst. Hij werd vaak uitgenodigd om pentjak silat uit te voeren bij een huwelijksceremonie. Vader leerde mij overleven in de jungle, jagen, slachten en overlevingstechnieken waar ik later veel profijt van heb gehad.

Als papa er niet meer is

Toen Nederlands-Indië na de Japanse aanval op Pearl Harbor op 7 december 1941 betrokken raakte bij de Tweede Wereldoorlog woonden wij in Banjoewangi, een grote stad in Oost-Java aan de kust van de Straat Bali. Mijn moeder was in verwachting. Mijn vader vond de situatie in Banjoewangi te onveilig voor ons: er werden kustverdedigingswerken gebouwd met het oog op een Japanse invasie. Vader werd Landstormsoldaat bij het KNIL en moest zich melden bij het 10e Bataljon in Malang. Op de dag dat hij vertrok naar Malang nam hij ons gezin met een militaire trein mee om naar de ouders van mijn moeder te gaan in Nganjuk bij Kederi. We lieten alles achter. Bij zijn afscheid drukte vader mij op het hart: "Louis, denk erom, als papa er niet meer is dan ben jij verantwoordelijk voor iedereen!" Kort daarop is hij krijgsgevangen genomen.
Bij mijn grootouders in Nganjuk is mijn moeder bevallen. Dokter Sina uit het dorp heeft haar goed geholpen. Mijn moeder huilde vaak over het het gemis van haar man en mijn babyzusje huilde voortdurend. Ik trok me moeders verdriet erg aan, staarde veel voor me uit of liep naar buiten.
Na de capitulatie op 8 maart 1942 sloot de Japanse bezetter alle scholen. Ik was veertien jaar en zat in de zevende klas van de lagere school. Vaders inkomsten stopten en daarom werd ik koelie in een papierfabriek. Van mijn verdiende geld werden onze boodschappen gekocht. Ook ruilden we zoveel mogelijk huisraad voor eten. Moeder maakte voor mij en mijn broer van een uitgetornde matras twee kledingstukken, die we om de dag droegen. We aten alles uit de moestuin. Wij, Indische Nederlanders op Java, werden niet geïnterneerd tijdens de Japanse bezetting.

Een goede voorspelling

Tijdens het regenseizoen onweerde het flink. Voor onze veranda doemde ineens een blinde bedelaar op met een hand op zijn kleindochter als steun. Mijn moeder zat huilend op de veranda met haar babydochter. Hij zei: "Mevrouw u moet niet huilen, want uw man leeft nog. Ik zie hem hard werken in een rafelige broek en hij moet zware stenen sjouwen. Hij komt terug. Over een paar dagen zult u post van hem ontvangen." Wij waren rooms-katholiek en baden iedere dag samen de rozenkrans voor vaders terugkeer. En inderdaad, zoals de bedelaar had voorspeld, ontvingen wij binnen een paar dagen voor Kerst een kaart van vader uit Rintin in Thailand. Er stond alleen op: 'I am a prisoner of war. My health is excellent. I am working for pay', maar toch waren we blij met dit levensteken.

De zorg voor mijn broer in de gevangenis

Na de Japanse capitulatie op 15 augustus 1945 werd de houding van de bevolking steeds vijandiger tegenover Nederlanders. Op 17 augustus riep Soekarno de onafhankelijke republiek Indonesië uit en we hoorden veel geruchten over de gewapende strijd. 's Morgens vroeg op 11 oktober 1945 drong een aantal Indonesische politieagenten en met speren bewapende republikeinen ons huis binnen. Mijn grootvader, twee ooms, mijn broer Rudi en ik werden gevangen genomen. We mochten niets meenemen en werden lopend overgebracht naar de gevangenis van Nganjuk. Onderweg werden we uitgescholden door een groep Indonesiërs: 'Belanda mati! Belanda mati!' ofwel 'Dood aan de Nederlanders!' Zelfs de zoon van onze baboe stond ertussen met een speer. Achteraf had ik hem al dagen demonstratief zijn speer zien slijpen.
Voor de gevangenispoort stonden twee rijen pemoedas met speren en stokken opgesteld en de gevangenen moesten hierdoorheen rennen. Bij dit 'spitsroeden lopen' werd je keihard geslagen, geschopt of gestoken door gemeen ogende extremisten. Onze fietsenmaker sloeg mij grijnzend. Drie dagen later werden ook de vrouwen gevangen genomen.

Familie Harmanus: Boven: John, Louis, schoonzus Trudy, Rudi, Charles en Sylvia.
Onder: Vader Hendrik Harmanus, Rosita Fortuna, moeder Luci Leoni Harmanus-Wetterman.

In de gevangenis zat ik met zestig man in een cel voor vijfentwintig man. Ik sliep aan de rand op een U-vormige betonnen verhoging waartussen een ton stond, die diende als toilet. Dagelijks moesten wij om beurten als corvee die smerige ton dragen en lozen. Er was geen daglicht in de cel. Voor het eten lieten ze je kruipen, vervolgens moest je je tinnen bord met beide handen ophouden en dan kreeg je met een houten soeplepel keihard een slag op je hoofd of je vingers. De kokendhete rijst met saus moest je vanuit je handpalmen eten. Ze grijnsden vals, dat zie ik nog vaak terug in nachtmerries. Mijn broer Rudi was het zwakst en had een ernstige vorm van dysenterie. We kregen een dodencel voor twee personen zodat ik hem dag en nacht op het toilet kon zetten. Ik hoorde Rudi kreunen en bonsde vaak op de celdeur voor water. Uiteindelijk werd er opengedaan en is hij naar het ziekenhuis gebracht. Daar heeft de aardige dokter Sina hem onder zijn hoede genomen. Die nacht kreeg ik het bericht dat mijn broer was overleden. 'Hoe moet ik dit aan mijn moeder vertellen?', dacht ik. Hij was echter niet overleden, maar dit zeiden ze om je kapot te maken.

Het republikeinse kamp Soekoramé

Vijf maanden later werd ik overgeplaatst met grootvader en een oom in vrachtwagens met circa tweehonderd man naar kamp Soekoramé op vijf kilometer ten westen van Kediri. Mijn andere oom was in de gevangenis overleden door uitputting. Dit kamp bestond uit een oude KNIL-kazerne, een schietbivak met twee grote stenen barakken en zes stenen huizen. Ik sliep in barak B met tientallen voornamelijk lotgenoten uit de omgeving. Het kamp was omheind met gedek - bamboe kampafrastering. De poort en het kamp werden bewaakt door gewapende Indonesische soldaten, die mij meerdere malen hebben geschopt en geslagen. Als corvee moest ik het toilet met de hand ontstoppen. Ons kamp werd ontruimd omdat er Engelse troepen zouden landen. In april 1946 werden wij dieper het binnenland in gebracht naar het republikeinse kamp Wonoredjo.

Afgeranseld in kamp Wonoredjo

In kamp Wonoredjo werden we bewaakt door hardhandige Indonesische soldaten. Gedreven door de honger verliet ik 's nachts via de rioolbuis het kamp om mais en pinda's te stelen. Een keer zou ik op zo'n strooptocht voor een pastoor eten naar binnen smokkelen. Helaas werd ik verraden door een jaloers kampgenootje, die riep: "Tsjino, tsjino!", omdat ik Chinese ogen heb. Ik dook in de kamer van de pastoor, maar werd betrapt door de bewakers en meegesleurd naar een waterput. Ze dompelden mijn hoofd meerdere malen onder. Ze sloegen me met een geweerkolf op mijn schouders en mijn rug. In een flits zag ik een speer in de richting van mijn borst komen en weerde het wapen af, dat zich in mijn linker bovenarm boorde. Met zijn vieren legden ze mij op de grond en bleven mij afranselen.

Foto's: Familiealbum Louis Harmanus

Louis Harmanus als dienstplichtig verbindingsman in Nederland, 1955.

'Waar is God?', dacht ik. 'Hoe kon Hij zoveel kwaad toestaan?' Een Indonesische officier liep langs en herkende mij als de zoon van zijn goede tuan. Hij maakte meteen een einde aan de mishandelingen. Er was geen medische zorg, mijn armwond was diep en mijn rug was ernstig toegetakeld.
De 'stille kracht' bestaat: Ik bezocht een oude medegevangene, die bekend stond als hypnotiseur. Deze Oom Edinger zei dat ik met mijn rug naar hem toe moest gaan zitten. Hij blies wat mirre in mijn nek en zei: "Slaap hier! Morgen als je wakker wordt, is de meeste pijn voorbij." En dat werkte echt. Zelf probeerde ik met bladeren mijn armwond schoon te houden, want er zaten al maden in. Ondanks mijn verwondingen moest ik al snel weer corveeklussen doen, zoals met water gevulde petroleumblikken sjouwen om het erf te besproeien.

Republikeins kamp Minggiran bij Kediri

Op 7 juli 1946 werden we met circa 260 man overgebracht naar het kamp Minggiran op zeven kilometer van Kediri. Het bestond uit een afzonderlijk mannen- en vrouwenkamp met een gemeenschappelijke keuken. Per dag kreeg je 300 gram rijst. Nederlanders werden hier vastgehouden door Indonesische bewakers. Wij voelden ons hier niet veilig, omdat de bevolking uit de omringende kampongs ons kamp dreigde te bestormen. Ondanks onze verschrikkelijke kampsituatie, hadden wij meer voedsel dan zij. De kampbewakers waren niet in staat om ons te beschermen. De mannelijke gevangenen kregen knuppels om met de bewakers samen het kamp te verdedigen. Deze gevaarlijke situatie duurde een paar weken. In dit kamp vond ik mijn moeder, broers en zusje terug. Op 14 oktober 1946 eindigde onze gijzeling. Wij kregen wat kleding toebedeeld. Daarna werden wij met een treintransport van vier à vijf dagen naar Batavia gebracht. Er was een tussenstop in Djokja, waar het Indonesische Rode Kruis ons wat rijst en gebakken tempé gaf, een koningsmaal.

Opvangkamp Kramat in Batavia

In Batavia werden wij opgevangen in het Kramat-kamp. Na twee weken reisde onze familie met het KPM-schip de Valentijn naar Soembawa Besar om mijn vader terug te vinden, maar die troffen wij helaas niet aan. Op zee belandden we in een storm, waarbij onze boot bijna verging doordat een aantal gasflessen aan boord omver rolde. Vader had in de oorlog Japanse dwangarbeid moeten verrichten aan de Birma-Siam Spoorweg. We ontvingen het bericht dat hij in Makassar op Celebes bij het KNIL was gelegerd en reisden met onze familie daarheen. Dit keer hadden we meer geluk. Het weerzien met vader was geweldig. Hij had weer een goede bestuursfunctie en werkte bij het hoofdkwartier van de Intelligence Service van de Divisies Grote Oost- en Borneo. Ik meldde me als magazijn-assistent bij een Nederlands militair depot. Van 1947 tot 1950 was ik verantwoordelijk voor het reilen en zeilen van dit magazijn.

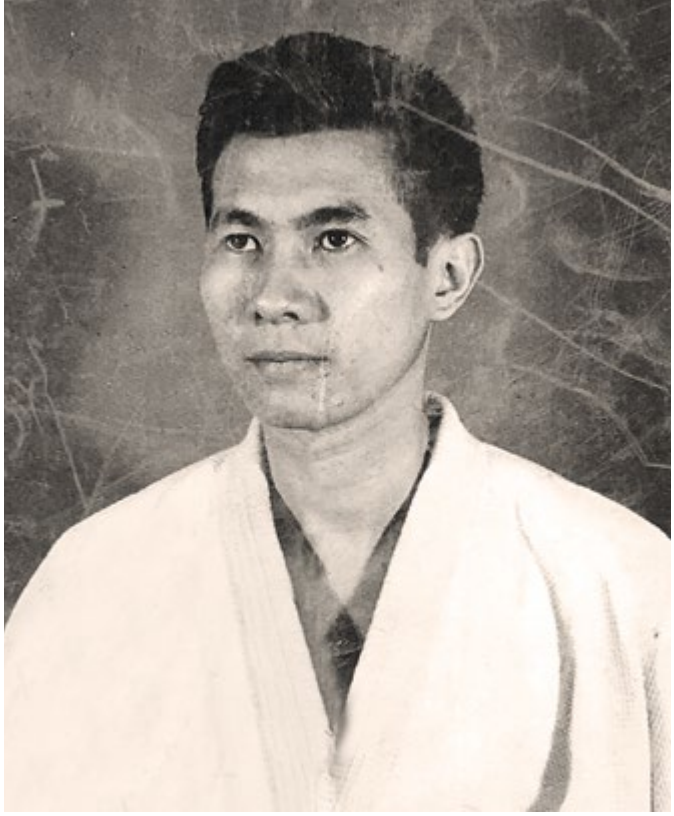

Louis Harmanus, zwarte band karate, jiu jitsu en judo.

Foto's: Familiealbum Louis Harmanus

Louis als militair, 1955.

Het huis van vader stond in een gebied waar Nederlanders nog zwaar vochten. In 1949 was er een schietincident op Celebes, waarbij extremisten een Nederlandse politiepost beschoten. Het huisje van mijn ouders stond precies in de vuurlinie. Opeens stond een gewapende extremist recht tegenover mij. Mijn broer Rudi schoot hem neer en redde mij het leven. Uiteraard moesten we toen terugschieten en hierbij kwam de jungletraining van vader ons goed van pas: het knisperen van een steentje, het blaffen van een hond, alle waarschuwingssignalen meteen oppakken. Vader was scherpschutter en had ons goed opgeleid.
We hebben velen zien sneuvelen in die bloedige strijd. Mijn broer Charles en ik hadden allebei genoeg van het geweld en zijn op mijn ouders kosten naar Nederland gegaan. Moeder was in tranen. Vader zwaaide ons uit samen met mijn broer John op de kade bij het m.s. Willem Ruys. Na een innige omarming zei vader: "Jongen houd je goed!"

Houd moed!

In Nederland werkte ik eerst als lasser en administratief medewerker. Vanaf 1957 tot 1989 was ik controleur Export en Incasso voor de afdeling Buitenland bij de AMRO-bank. Op een feestje ontmoette ik mijn latere vrouw, Els Magendans, met wie ik op 20 juni 1959 in Rheden trouwde. Zij was apothekersassistente en haar familie had een jappenkamp verleden. We kijken allebei dus graag vooruit. We houden van intensief sporten en van samen verre reizen maken. We kregen twee dochters. Dankzij de pentjak silat, de Javaanse traditionele vechtkunst, heb ik mij staande kunnen houden. Ik heb me verder verdiept in jiu jitsu en karate en heb jarenlang lesgegeven. Nog driemaal per week ben ik in de sportschool te vinden om te trainen en jongeren grepen uit de vechtkunst te leren. Het helpt me moed te houden. Mijn levensmotto is: Houd moed, want moed is bezieling en belangrijker dan alleen kracht.

Interview: Ellen Lock

Els en Louis Harmanus, Bali.

Zoek?!

De redactie stelt cliënten in de gelegenheid een korte advertentie (maximaal 100 woorden) te plaatsen. Hieraan zijn geen kosten verbonden. Ontvangen oproepen kunnen niet direct worden geplaatst, omdat er veel verzoeken binnenkomen. De redactie neemt geen verantwoordelijkheid voor de inhoud van de oproepen.

Wie weet iets over mijn vader tijdens de oorlog? Hendrik Mulders (1893-1950) werd geboren in Boyl Friesland, was voor de oorlog dokter in Bathmen en werd na de oorlog aangewezen door het militaire gezag als burgemeester. Hij ontsnapte aan de Gestapo in augustus 1943. Ik zag hem pas na onze bevrijding op 9 april 1945. Hij zou gewerkt hebben in het Amsterdamse ziekenhuis en naar de Biesbosch zijn gereisd om medicijnen te smokkelen. Ook werkte hij bij het Rijks Opvoedingsgesticht Veldzicht in Balkbrug. Reacties naar: Addo Mulders Sn, Villa 2 - 235 Bridge Street, Nelson 7010, New Zealand, e-mail: mulders@orcon.net.nz

Wij van het Comité Project Nagasaki 2020, zijn op zoek naar nabestaanden van de slachtoffers van POW kamp Fukuoka 14 te Nagasaki, waar veel KNIL-militairen bij betrokken waren. Het Comité is bezig met het realiseren van een monument voor de slachtoffers en nabestaanden, dat onthuld zal worden op 9 augustus 2020 na de officiële 75e herdenking van de atoombomaanval op Nagasaki. Wij hopen dat u ons hierin verder kunt helpen. Reacties graag naar: Rob Schouten, 2e generatie Hibakusha Voorzitter Comité Project Nagasaki 2020, e-mail: rolida@telfort.nl

Mijn vader, Feite Tigchelaar, was van juni 1944 tot begin 1945 ondergedoken in Abbegaasterketting. Hij moest onderduiken vanwege zijn sabotagewerkzaamheden op locomotieven van het depot Leeuwarden. Zijn zwager, Pé van Nus, verbleef in Abbegaasterketting vanaf september 1944 tot de bevrijding. Wie weet meer over hun onderduiktijd en, meer algemeen, over het onderbrengen van andere onderduikers in dit kleine dorp? Er heeft zich daar in de oorlogstijd veel afgespeeld en ik zou er graag meer over willen weten. Reacties graag naar mevrouw Uuk Steenhuisen-Tigchelaar, Luzernevlinder 145, 7943 TD Meppel, tel: 0522-247744, e-mail: tichelhuse@hetnet.nl

Mijn ouders, Henk Rauwerdink en Jo Rauwerdink-van Sonderen, hebben vanaf 1942 tot de bevrijding onderduikers gehad op de Oud Arnhemseweg in Zeist. Ik heb gegevens van vrijwel alle onderduikers kunnen achterhalen, maar ik zoek nog naar 'Jetty' (achternaam onbekend), een Joodse vrouw. Jetty is later via Cyprus naar Israël gegaan, er is ook nog langere tijd correspondentie geweest en ik herinner me een kist met Jaffa-sinaasappels die ons gezin uit Israël kreeg opgestuurd. Mijn ouders zijn overleden, maar ik zou graag in contact komen met 'Jetty'. Berichten graag naar: dhr. H.W. Rauwerdink, Brugakker 15/14, 3704 WH Zeist, tel: 06-51572615, e-mail: rauwerdinkhenk@gmail.com

Aan het begin van de oorlog was mijn vader, Ate de Groot (1906-1966), algemeen procuratiehouder bij de Joodse metaalgroothandel H.J. Van der Rijn aan de Schuitemakersstraat 1 in Groningen. Hij wist Joods personeel enige tijd voor deportatie te behoeden en later personeel te vrijwaren van de Arbeitseinsatz. Sommige Joodse collega's kreeg hij nog uit Westerbork vrij. Mijn vader saboteerde schadelijke plannen van de Duitse Verwalter en saboteerde de afvoer van geroofde kerkklokken. Wie kan mij meer vertellen over mijn vader tijdens de oorlog? Dirk de Groot, Curtegn 108 7457 Bivio, Zwitserland, tel: +41-81-684 52 86, fax: +41-81-637 11 78, e-mail: degroot@spin.ch

Foto's: Familiealbum Sjoerd en Corrie van Leyden

Sjoerd , Corrie en Ruud van Leyden op de onderneming in Sariredja bij Soebang, circa 1934.

"Wij waren voortdurend op onszelf aangewezen."

Broer en zus, Sjoerd en Corrie van Leyden, vertellen over hun Japanse kampervaringen. Midden in de oorlog splitsten hun wegen in het Japanse vrouwenkamp Tjihapit, want vanuit Japan werd bevolen dat jongens van tien jaar en ouder naar het mannenkamp moesten.
In 1935 was Sjoerd al op zesjarige leeftijd in de kost gegaan om lager onderwijs in Bandoeng te kunnen volgen en dus al enigzins gewend om er alleen voor te staan. In dit interview vertellen broer en zus Van Leyden welke ontberingen zij door de oorlog moesten doorstaan.

Trouwfoto van onze ouders: Gerard en Margaretha van Leyden, 3 mei 1927.

Sjoerd, Corrie en Ruud, Den Haag 1938.

Corrie te paard voor ons huis op de onderneming Djagar Naek, 1935.

Een jeugd met veel verhuizingen op Java

Sjoerd van Leyden: Mijn vader Gerard van Leyden had een landbouwopleiding gevolgd in Deventer. Na zijn studie vertrok hij naar Java en werd werknemer bij de plantages van de Pamanoekan- en Tjiasemlanden (P.- en T.-Landen). Mijn moeder Margaretha Uiterdijk was verpleegster. Mijn ouders hebben elkaar goed leren kennen in de jaren 1925-1926. Mijn moeder verpleegde de eerste vrouw van mijn vader. Zij had tuberculose en moest op doktersadvies terug naar Nederland en overleed in 1926. Mijn ouders trouwden in Poerwakarta op 3 mei 1927. Tijdens een groot Europees verlof is onze oudere broer Ruud geboren in 1928 in Abbekerk. Vanwege vaders werk verhuisden wij vrijwel jaarlijks naar de diverse plantages van de P.- en T.-Landen. Ik ben in 1929 in Garoet geboren en mijn zusje Corrie in 1931 te Tasikmalaja. We kregen een strenge opvoeding en onze gevoelens mochten we niet tonen, dus er werd niet gehuild. Moeder heeft ons eerst nog een jaar thuisscholing gegeven. Omdat mijn ouders ons graag een goede lagere schoolopleiding wilden geven, maar op afgelegen plantages woonden, gingen Ruud en ik in 1935 naar het jongensinternaat in Bandoeng. Corrie ging vanaf 1938 bij een gezin in de kost en ook naar onze lagere school, de Bandoengse Schoolvereniging. We waren dus al jong op onszelf aangewezen. Ik was een rustige eenling en was altijd bezig iets te maken of te repareren. Ik fietste langs allerlei werkplaatsen om te zien hoe van alles werd gemaakt en wilde later automonteur worden.

Onrust voor de oorlog

Corrie van Leyden: Toen de radio melding maakte van de Japanse aanval op 7 december 1941 op Pearl Harbor was ik in de kost bij een aardig gastgezin. De vrouw des huizes had een kunstbeen en vond het prettig dat ik haar kon helpen. Ik was dol op de bijna even oude dochter. Bij dit gastgezin hoorde ik dat Koningin Wilhelmina Japan de oorlog verklaarde en wij in Nederlands-Indië dus ook in oorlog waren. Iedereen was er bedrukt en verdrietig van.
Sjoerd: Eind 1941 ging vader als reservist naar het KNIL in het Jaarbeursgebouw in Bandoeng. Mijn broer Ruud en ik fietsten langs de gevangenis toen vader opeens hard mijn naam riep om onze

aandacht te trekken. Hij stond op een hoge wachtpost en we konden alleen even naar elkaar zwaaien. Zo zagen wij vader voor de laatste keer. Moeder kwam alleen naar Bandoeng en huurde een huisje vlakbij het ziekenhuis, waar ze als verpleegster ging werken. Na de capitulatie van het KNIL op 8 maart 1942 werden de scholen gesloten en de ziekenhuizen gevorderd. Een rijk Hollands echtpaar stelde hun villa aan de Dagoweg 110 ter beschikking als kraamkliniek, waar mijn moeder kon werken.
Ze woonde met ons in de garage van die kliniek. Er lagen veel zwangere en bevallen vrouwen van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij en de Bataafse Petroleum Maatschappij, waarvan de mannen aanvankelijk bleven doorwerken. Ruud en ik deden allerlei klussen om geld te verdienen. In de stadswijk Tjihapit werd een vrouwenkamp gevormd waar je de eerste maanden nog in en uit kon lopen. Ik bouwde karretjes die gebruikt werden voor het ophalen van eten van de gaarkeuken naar huis. Een vriendje vroeg mij: "Wil je geld verdienen?" Zijn vader had een conservenfabriek voor ingeblikte Indische gerechten. De Japanners vertrouwden dit voedsel niet. Zijn vader sloeg alle blikken in zijn tuin op onder stukken zeil en wij konden er in het kamp goed geld mee verdienen.

De jongens gingen alvast naar het Tjihapit-kamp

Sjoerd: In mei 1942 werden alle volwassenen door de bezetter verplicht om zich te registreren en te legitimeren. Daarom moest moeder een 'pendafteran' aanvragen, een identiteitsbewijs dat 80 gulden voor vrouwen kostte. Moeder negeerde de oproep om deze dure pas te kopen en om zich te melden bij het vrouwenkamp Tjihapit in Bandoeng. In 1943 vond moeder het toch veiliger als mijn broer en ik alvast naar het Tjihapit-kamp gingen, want het werd grimmiger op straat. Vooral op Europeanen werd jacht gemaakt door de Japanse soldaten. Buiten het kamp was het moeilijk om gezinnen van onderdak, voeding en kleding te voorzien. Dus wij jongens verhuisden zelfstandig naar het kamp en Corrie bleef bij moeder en hielp haar met klusjes in de kraamkliniek. Met een aantal andere Hollandse vrouwen en hun kinderen sliepen we in een stenen woonhuis in de Barentszstraat 15, dat nu in de afgesloten en streng bewaakte wijk lag. Intussen werd het voor Europeanen steeds onveiliger in de straten van Bandoeng.

Corrie: Op een dag werd moeder door een Japanse soldaat aangehouden, omdat ze geen pendafteran kon tonen. De soldaat nam haar mee naar de Kempeitai, de Japanse militaire politie. Ze had het geluk dat een Japanse officier haar ondervroeg. Om haar hals zag hij een blauwe hanger met drie kroontjes erop. Hij dacht dat dit het wapen van Zweden was en vroeg haar: "Are you Swedish?" Zonder aarzeling bevestigde mijn moeder dit, waarop ze meteen werd vrijgelaten, want Zweden was neutraal tijdens de oorlog. Daarna begaf zij zich niet meer op straat en ze werd een gevangene in eigen huis. Het contact met haar zonen in het kamp was onmogelijk.

Moeder verzint een list

Corrie: Er kwam een laatste oproep voor Europese vrouwen om het Tjihapit-kamp in te gaan. Een patiënte uit de kraamkliniek moest per ambulance worden vervoerd. Moeder nam het volgende besluit: zij en ik gingen met dit ambulancetransport mee. Moeder als verpleegster en ik als dochter van de patiënte. Zo kwamen wij op een avond om zes uur per ambulance bij de poort van het Tjihapit-kamp. De Japanse controle was heel summier, omdat wij het kamp binnen wilden gaan.
Een Heiho bewaker, een Indonesische hulpsoldaat, reed op de treeplank van de ambulance mee tot wij bij het in het kamp gelegen Ursulinenklooster werden afgezet. Hij maande mijn moeder mee terug te rijden met de lege ambulance, maar moeder vertelde dat zij die zieke patiënte niet alleen kon laten. Dit werd goed gevonden. Ik als 'dochter' van de patiënte kon natuurlijk blijven. Het onverwachte weerzien met mijn broers was voor hen een grote verrassing.

Jongens van tien jaar en ouder naar het mannenkamp

Sjoerd: Op 19 oktober 1943 kreeg mijn moeder te horen dat Ruud naar het mannenkamp moest, evenals alle jongens van tien jaar en ouder. Ik was één jaar jonger en hoefde dus niet, maar ze pakte toch ook mijn koffer in. Ze vond het beter dat we bij elkaar zouden blijven, dus ik moest mee ook al wilde ik niet. Vrijwel alle vrouwen vonden het maar vreemd dat moeder haar jongste zoon uit eigen beweging had meegestuurd op dit transport.
Corrie: Achteraf bleek ze er juist goed aan gedaan te hebben om haar zonen bij elkaar te houden, zodat

Links: Sjoerd van Leyden toont zijn etensblik met zijn naam erin gebeiteld.

Rechts: Corrie van Leyden met de zakdoek met kamp-spreuken die ze voor haar 13e verjaardag kreeg in 1944.

ze voor elkaar konden zorgen. Na de oorlog bleek dat de volgende lichting jongens naar een ander kamp is gebracht. Dan hadden mijn broers elk in een ander kamp alleen moeten overleven. Moeder kreeg slechts één keer een levensteken van vader uit Siam. Dit was een voorbedrukte briefkaart met de Japanse propagandatekst dat alles goed ging.
Sjoerd: Ruud en ik werden met legertrucks naar het mannenkamp Tjimahi gebracht en kwamen terecht in het subkamp Baros 5, gevestigd in een oude KNIL-kazerne. Het waren stenen ruimten, maar het was er erg vies want overal krioelde het van de wandluizen. Omdat ik een keer niet snel genoeg boog voor een Japanse bewaker kreeg ik een sigaret op mijn rug uitgedrukt. In Baros 5 kreeg ik honger-oedeem, dat wil zeggen dat ik vanwege vitamine-gebrek altijd opgezette benen met open wonden had. Deze wonden veroorzaakten een ernstige aderontsteking, waardoor ik weken in de ziekenboeg lag om te genezen. Vervolgens moesten Ruud en ik naar het jongenskamp Baros 6. Hier was een hoofd van de keuken, de heer Nauta, die erg goed kon koken en ons met Kerst iets extra's probeerde te geven. We verzonnen van alles om een groentetuin te onderhouden. Zelfs de zaden van tomaten zochten we terug in onze ontlasting om ze te kunnen zaaien. Ik knutselde allerlei gereedschappen voor mezelf en om te ruilen voor eten. Ons Hollandse kamphoofd, de heer Schotel, zorgde goed voor ons en praatte als Brugman voor ons met de Japanse kampleiding.

Moeder blijft ernstig ziek

Corrie: Mijn moeder en ik werden op treintransport gesteld naar het Solo (ofwel Boemi)-kamp in Soerakarta op Midden-Java. Mijn moeder was ernstig ziek en kon nauwelijks lopen. Omdat we met zo'n zevenhonderd vrouwen en kinderen vertrokken, wist ik in de chaos niet dat mijn moeder ook op ditzelfde treintransport was geplaatst. Zij lag uitgeput op een houten bank in een andere coupé. In de wagon-bodem was een gat dat diende als toilet. In Solo overleden er velen door ontberingen en besmettelijke ziekten. Het regime in Solo was zeer hard. We moesten uren op appèl staan en werden vaak gefouilleerd. Moeder was zo zwak dat ze telkens even moest gaan zitten. Er liep een oude dame met grijs haar aan de overkant van een slokan, een greppel, voorbij. Ze werd zo hard in haar gezicht geslagen door een Japanner dat ze dood neerviel. Even later kwam een Japanner ons controleren. Hij liep mij voorbij maar sloeg een vrouw van dertig met een baby op de arm ineens hard in haar gezicht. De vrouw sloeg hem in een reflex keihard terug in zijn gezicht. Hierna was het doodstil op de appèlplaats. Iedereen was versteend en hield de adem in uit angst voor zijn reactie. Met een strak gezicht liep hij zes vrouwen verder en vervolgde zijn controle-ronde. Japanners waren totaal onvoorspelbaar qua gedrag. We zullen dit nooit begrijpen. Je kon hun adat, gebruiken en gewoonten, niet aanvoelen.

In het Solo (Boemi)-kamp sliepen twaalf vrouwen per kamerafscheiding in een enorme houten barak zonder ramen. Overal liepen ratten en er was maar één latrine voor de hele barak en daar sliepen wij naast. Dus het stonk er weerzinwekkend. Van daaruit werden we naar het kamp Lampersari-Sompok in Semarang gebracht. In augustus 1945 werd moeders gezondheid zo slecht dat zij voortdurend in de ziekenbarak lag. Ik moest in mijn eentje zien te overleven.

Gedenkschrift aangeboden aan kampleider Schotel bij het opheffen van kamp Baros 6 door het jongensblok, 31 augustus 1945. Met de handtekeningen van Sjoerd en Ruud.

Voor altijd bewaard

Corrie: Enige dagen na 15 augustus 1945 hoorden wij ook van de bevrijding, maar we moesten aanvankelijk in het kamp blijven om beschermd te worden door de Japanners tegen de vrijheidsstrijders. Ik ruilde mijn pyjamabroek door het gedek - de kamp omheining - voor een ei. Omdat ik geen Javaans sprak ben ik met een Indo-Europeaanse naar de pasar gegaan en heb voor ons een kip gekocht. Mijn moeder at heel rustig het kippenvlees, want zij mocht zich niet overeten. Na de bevrijding en ontruiming van onze barak werd moeder opgenomen in het Ooglijdersgasthuis in de wijk Tjandi, gelegen in de bovenstad van Semarang. Ze riep nog naar de kampleiding: "Ik vertrek niet zonder mijn dochter!", maar ik mocht niet mee. Ik kon haar elke dag even bezoeken, maar het was daar gevaarlijk, want er werd flink gevochten tussen vrijheidsstrijders en Ghurkha's. Over de muren van dit ziekenhuis en in deze wijk werd veelvuldig over en weer geschoten. Tijdens de schotenwisselingen stond haar bed precies in de vuurlinie. Zij kon niet lopen en woog nog maar 34 kilo. Een kogel trof haar net niet, maar ketste wel tegen de muur vlak boven haar hoofd, viel in haar bed en brandde een schroeiplek in haar laken.

Sjoerd: Zodra de Japanse capitulatie op 15 augustus bekend was, werd in Baros 6 meteen de Hollandse driekleur gehesen aan een hoge vlaggenstok. We wisten alles wat er gebeurde in de wereld, want kampleider Schotel had in zijn huisje een radio verstopt. Gelukkig is deze radio nooit gevonden door de Jap. We wisten dat Prinses Margriet geboren was in Canada en van de grote bom op Japan, maar we hielden stevig onze mond. Bij het opheffen van het kamp hebben we de heer Schotel allemaal hartelijk bedankt voor zijn goede zorgen voor ons. Onze handtekeningen staan op de dankbetuiging die we voor hem maakten met alle kampgenoten. Eenmaal bevrijd wilden Ruud en ik meteen naar moeder en Corrie toe en we hoopten hen te vinden

We naaiden de brieven dicht met naald en draad.

Moeder in de ziekenboeg tijdens het bezoek van Lady Mountbatten aan kamp Lampersari, Semarang 1945.

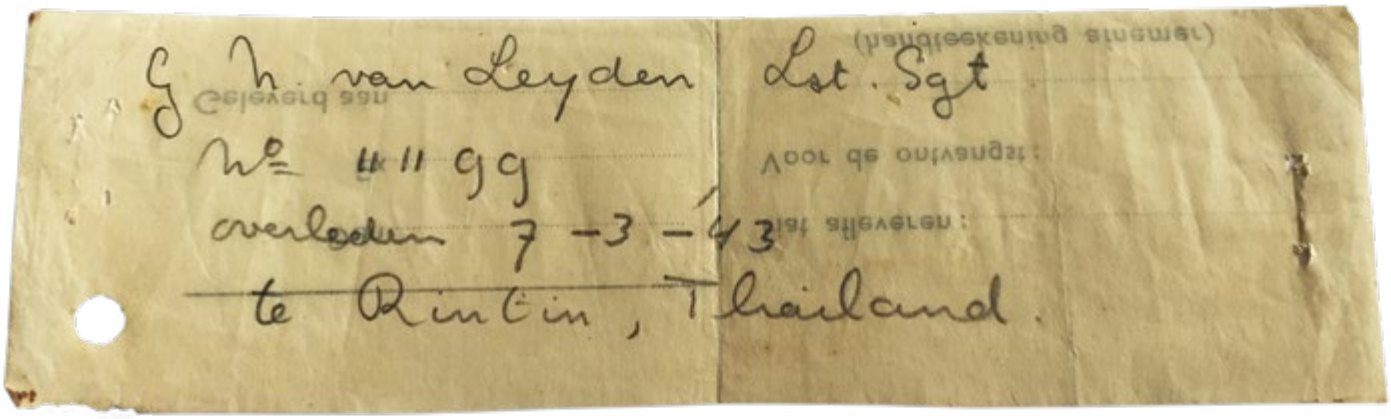

In oktober 1945 kreeg ik het bericht dat vader was overleden bij Rintin in Thailand in 1943.

in Bandoeng. Na aankomst daar pakten we direct allerlei klussen aan om geld te verdienen. In die tijd had je nog geen enveloppen. We schreven brieven en deden daar geld bij voor moeder en Corrie in het kamp. We naaiden de brieven dicht met naald en draad, zodat het geld niet eruit gestolen zou worden. We gaven deze brieven mee aan wildvreemde mensen die richting Semarang vertrokken.
Corrie: Sinds 3 september 1945 kregen wij schriftelijk contact met mijn broers. Alles wat zij opstuurden is door mijn moeder tot op de cent nauwkeurig ontvangen in het in kamp in Semarang. Ik heb alle correspondentie bewaard. In oktober 1945 ging ik naar het postkantoor en vond mijn vaders naam op de kamplijsten van tewerkgestelden buiten Java. Zo vernam ik dat vader was overleden bij Rintin in 1943 tijdens de dwangarbeid aan de Birma-Siam Spoorlijn. Dit slechte nieuws moest ik aan mijn zieke moeder in het Ooglijdersgasthuis van Semarang vertellen. Verschrikkelijk moeilijk en verdrietig was dat. Vanwege de vele beschietingen werden de patiënten later geëvacueerd naar de haven van Semarang en met een Japans troepentransportschip, de Sumire Maru, naar Tandjong Priok, de haven van Batavia, gebracht.
Sjoerd: In Batavia kwamen we als gezin weer bij elkaar. Ruud en ik zijn naar Batavia gebracht met het vliegtuig. In hotel Des Indes werden we opgewacht door mijn moeder en Corrie. Wij herkenden moeder bijna niet, want ze had een enorm opgeblazen oedeembuik. Er vloeiden geen tranen van blijdschap of verdriet, want zo waren wij niet opgevoed.

Op 23 januari 1946 vertrokken wij met het troepentransportschip Johan de Witt naar Nederland. Mijn zus werd aan boord ernstig ziek van de mazelen.

Eenmaal in Holland voeren we de haven van Amsterdam binnen over het IJ en toen hoorden we vanaf de kade roepen: "Slavendrijvers, uitbuiters, vuile moordenaars!" Dat was beslist geen hartelijke ontvangst.
Corrie: Moeder zei altijd: "Het leven gaat gewoon door!" De band met mijn moeder was versterkt door onze gedeelde kamptijd. Ze is 95 jaar geworden. Toen we na haar dood haar huis opruimden vonden we in een doosje de levensbedreigende kogel die in haar ziekenhuisbed belandde tijdens de vuurgevechten in Semarang. Ze had de kogel altijd bewaard als herinnering aan haar nipte ontsnapping aan de dood.

Interview: Ellen Lock

Corrie Kam-van Leyden en Sjoerd van Leyden, juli 2019.

Foto: Ellen Lock.

Ten toon & te doen

Nationaal Monument Oranjehotel
Vanaf 7 september 2019 geopend

Vanaf 7 september 2019 is het Nationaal Monument Oranjehotel als Herinneringscentrum in Scheveningen geopend. In het Oranjehotel, de erenaam voor de Scheveningse gevangenis, zaten tijdens de Tweede Wereldoorlog meer dan 25.000 mensen opgesloten. Elke gevangene met zijn eigen verhaal en reden tot arrestatie.

Veelal waren het mensen uit het verzet, maar ook Jehova's getuigen, communisten, zwarthandelaren en Joden. Voor velen was het Oranjehotel het beginpunt van een barre tocht langs Duitse gevangenissen en concentratiekampen. Voor ruim 250 gevangenen was dit het eindpunt: zij werden ter dood veroordeeld en op de nabijgelegen Waalsdorpervlakte gefusilleerd. In het hart van het museum bevindt zich Doodencel 601, als stille getuige bewaard gebleven. Hier beseft u hoe kwetsbaar vrijheid is en wat er kan gebeuren als een onafhankelijk rechtssysteem ophoudt te bestaan. Op 6 september 2019 opent Zijne Majesteit Koning Willem-Alexander het Herinneringscentrum Nationaal Monument Oranjehotel. Vanaf 14.30 uur wordt dit door de NOS live uitgezonden.

Nationaal Monument Oranjehotel

Van Alkemadelaan 1258 / hoek Stevinstraat
2597 BP Den Haag, tel. 070-2228070, e-mail: info@oranjehotel.org, website: www.oranjehotel.org

Doodencel 601

Foto: J.L. van den Oever

Verzetsmuseum Amsterdam
Mode op de bon, vanaf 11 oktober 2019

Tijdens de bezetting ontstond een groot tekort aan textiel. De tentoonstelling 'Mode op de bon' in het Verzetsmuseum Amsterdam toont hoe hierdoor de mode veranderde en hoe creatief werd omgegaan met het gebrek aan textiel.

Tekort aan textiel

'De textielkaart beïnvloedt de mode!' kopte de Telegraaf in oktober 1940. Tijdens de bezetting ontstond een groot tekort aan textiel; al in de zomer van 1940 ging textiel op de bon. De schaarste veranderde het modebeeld. Mantelpakjes werden gemaakt van onderrokken of oude herenkostuums, rokken werden korter en trouwjurken werden gemaakt van parachutestof.

Creatief

Om stof te besparen waren de rokken korter. Kousen werden schaars, waardoor vrouwen lange broeken gingen dragen. Uit verschillende stoffen samengestelde jurken werden mode. Kortom, wie er in de oorlog modieus uit wilde zien, moest creatief zijn.

Verzetsmuseum Amsterdam

Plantage Kerklaan 61, 1018 CX Amsterdam
Tel: 020-6202535, e-mail: info@verzetsmuseum.org
Website: www.verzetsmuseum.org

Vechten voor Vrijheid
De vele gezichten van verzet

Nationaal Museum Sophiahof
Vanaf 27 juni 2019

Op 27 juni 2019 opende Zijne Majesteit Koning Willem-Alexander het 'Nationaal Museum Sophiahof – van Indië tot nu' in Den Haag. In het museum staan de culturele en historische erfenis van Nederlands-Indië centraal. Volgens de organisatie hebben ruim twee miljoen mensen in Nederland een verbinding met dit voormalige overzeese deel van het Koninkrijk der Nederlanden.

In dit museum is de tentoonstelling 'Vechten voor Vrijheid' nu te zien en gaat over het Indische en Molukse verzet tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Een voor het grote publiek nog onbekend verhaal. De vele gezichten van verzet in Nederlands-Indië en in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog komen aan bod. Een complex thema; want er was verzet tegen de Japanners door vooral Nederlands gezinde bevolkingsgroepen, maar er waren ook mensen die kansen zagen om Nederlands-Indië te bevrijden van de koloniale overheersing. In de tentoonstelling wordt dat ook gezien als een vorm van verzet.

In de tentoonstelling vertellen we verhalen van verzetsstrijders en van de gewone man of vrouw die grote of kleine daden van verzet pleegde. Ook staan verhalen van nazaten centraal: wat betekenen de verhalen voor hen? Zo worden de verschillende kanten van verzet belicht. Bij de openingstentoonstelling is door de Stichting Pelita een website toegevoegd over 'Het Indisch verzet': www.kaartvanindischverzet.nl.

Nationaal Museum Sophiahof
Sophialaan10, 2514 JR Den Haag
Tel: 070-2005060, e-mail: info@museumsophiahof.nl
Website: www.museumsophiahof.nl

Verhalen van Lydia en Annie Aldewereld, Theo Doorman, Salo Muller, Jan Ruff O'Herne en vele anderen.

Indische en Europese oorlogsverhalen uit de eerste hand

www.verhalenoverdeoorlog.nl
Vanaf 15 augustus 2019 op het Internet

De Sociale Verzekeringsbank en de Pensioen- en Uitkeringsraad hebben een website gemaakt met Nederlandse en Nederlands-Indische verhalen over de Tweede Wereldoorlog en de Bersiap.

De Sociale Verzekeringsbank en de Pensioen- en Uitkeringsraad vinden het van groot maatschappelijk en historisch belang dat deze bijzondere levensverhalen van de eerste en tweede generatie nu ook als erfgoed via deze website worden bewaard en doorgegeven.

De website start met zestig verhalen die eerder in het cliëntenmagazine Aanspraak zijn verschenen. Dit blad verschijnt (vanaf 1997) ieder kwartaal en is bestemd voor personen die financiële ondersteuning krijgen op basis van de Nederlandse wetten en regelingen voor verzetsdeelnemers en oorlogsgetroffenen. De website is voor publiek toegankelijk vanaf 15 augustus 2019, de datum van de Indië-Herdenking. Aan deze website zullen in de periode tot 5 mei 2020 ter herdenking van 75 jaar vrijheid steeds meer verhalen uit Aanspraak worden toegevoegd. Het zijn verhalen uit de eerste hand, uiteraard met toestemming voor publicatie van de betrokken geïnterviewden of hun nabestaanden.

Benieuwd?
Ga naar www.verhalenoverdeoorlog.nl

Vraag & antwoord

Ik wil een rekening openen bij een andere bank en mijn oude rekening stoppen. Wanneer moet ik op zijn laatst de wijziging van het bankrekeningnummer doorgeven?

U ontvangt de betaling op uw nieuwe bankrekening als wij uw verzoek op zijn laatst voor de 25e van de vorige maand van u hebben ontvangen. Wilt u de betalingen pas later op het nieuwe bankrekeningnummer krijgen? Geef dan aan vanaf welke maand u de betaling op het nieuwe rekeningnummer wilt ontvangen. Stuur altijd een bewijs van het nieuwe rekeningnummer mee. Woont u niet in Nederland dan duurt het wat langer voordat wij uw post ontvangen.

Ik begrijp dat mijn uitkering wijzigt als ik de AOW-leeftijd bereik. Krijg ik daar vanzelf bericht over of moet ik zelf eerst iets doen?

Een paar maanden voordat u AOW krijgt, ontvangt u van ons een brief met een vragenlijst. U hoeft dus niet zelf te melden dat u AOW gaat ontvangen.
In de brief staat informatie over de verandering van uw uitkering. Op de vragenlijst vult u uw (nieuwe) inkomsten in. Als u eerder nieuwe inkomsten krijgt of als er inkomsten stoppen, geef dat alstublieft meteen door. Dit voorkomt dat u te weinig krijgt of een bedrag moet terugbetalen.

Kan ik zonder hulp van iemand een aanvraag indienen?

Ja, u kunt zelf zonder hulp een aanvraag indienen. Dit doet u door ons een korte brief te sturen. Hierin moet staan wat u aanvraagt en welke datum het is. Zet ook uw handtekening onderaan de brief.

Als wij uw aanvraag hebben ontvangen, sturen wij u een brief met hoe het verder gaat met uw aanvraag. Meestal sturen wij u ook een aanvraagformulier en een medische machtiging. Daarop vult u de informatie in die wij vragen. Het kan nodig zijn om een gesprek te voeren. Als dat zo is dan nemen wij contact met u op. Vermeld alstublieft wel altijd uw correspondentienummer en uw naam en adresgegevens in uw brief. Dan kunnen wij uw gegevens sneller vinden in onze administratie.

Ik heb laatst bij mijn broer het boek met verhalen uit het cliëntenblad Aanspraak ingezien. Zou ik een exemplaar kunnen krijgen?

Ja, dat kan. In december 2014 hebben wij iedereen die het cliëntenblad Aanspraak ontving, het boek 'Kom vanavond met verhalen' toegezonden. U kunt een briefje sturen naar SVB Leiden, Afdeling V&O, Redactie van Aanspraak, Postbus 9575, 2300 RB Leiden. Of u stuurt een e-mail met deze vraag naar Aanspraak.wvo@svb.nl. U ontvangt dan één exemplaar van het boek (gratis) zolang de voorraad strekt.

Ik woon buiten Nederland en heb iets gehoord over een compensatie die de NS gaat betalen aan mensen die in de oorlog per trein naar kampen zijn vervoerd. Weet u waar ik daar meer over te weten kan komen?

Informatie over de vereisten en de procedure voor de individuele tegemoetkoming van de Nederlandse Spoorwegen kunt u in het Nederlands en Engels vinden op de website: https://commissietegemoetkomingns.nl.

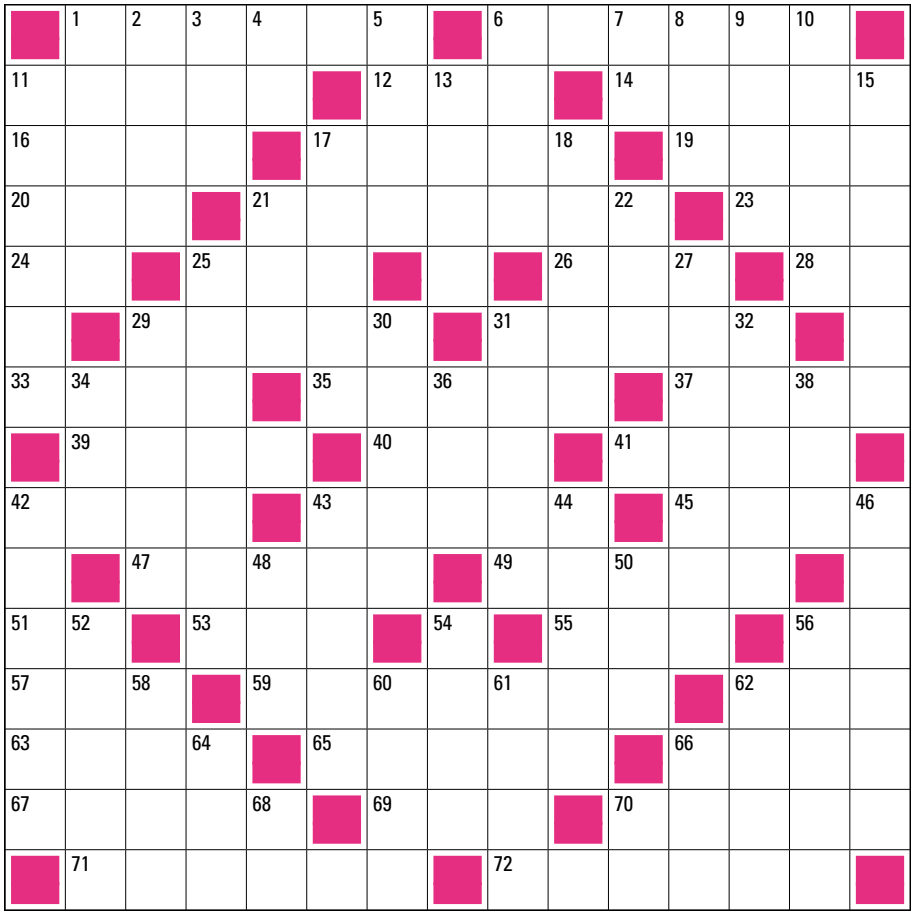

PUZZEL

Los het kruiswoordraadsel op en breng daarna de letters uit het diagram over naar de gelijkgenummerde vakjes van de oplossingsbalk. Uw oplossing kunt u voor 1 november 2019 sturen naar:

SVB-Leiden
Afdeling Verzetsdeelnemers
en Oorlogsgetroffenen
Redactie van Aanspraak
Postbus 9575, 2300 RB Leiden
E-mail: aanspraak.wvo@svb.nl

Uit de goede oplossingen worden de namen getrokken van een eerste (€ 75), een tweede (€ 50) en een derde (€ 25) prijswinnaar. In het volgende nummer van Aanspraak maken we de oplossing van deze puzzel en de namen van de drie prijswinnaars bekend. (N.B. medewerkers zijn van deelname uitgesloten).

Uw oplossing

31	60	67	72	43	14	2	52	64	23	38

Horizontaal **1** rondreizend attractiepark **6** verschrikkelijk **11** voorstel **12** aantal **14** aanzienlijk woonhuis **16** lastdier met koppige reputatie **17** benodigdheden **19** pleisterkalk **20** mannetjesbij **21** uitleg bij een kaart **23** aangehecht takje **24** persoonlijk voornaamwoord **25** kloosterzuster **26** Noorse munt **28** zangnoot **29** zuil **31** teambegeleider **33** alcoholvrij bier **35** deel van Oostenrijk **37** voor de helft **39** tropisch hardhout **40** stopmechaniek **41** hoofdstad van Italië **42** maal **43** een van de Nederlandse Antillen **45** vacht **47** omvang **49** geur **51** vanwege **53** muzieknoot **55** niet dat **56** honing producerend insect **57** graanafval **59** bepaald onderricht **62** leuk **63** verbond **65** vette substantie **66** gein **67** huiselijke twist **69** domoor **70** grote groep mensen **71** opbergmap **72** spiritistische bijeenkomst.

Verticaal **1** Russische ruiter **2** tafelgast **3** huivering **4** mij **5** smalle weg **6** dazen bij hoge koorts **7** en volgende (afk.) **8** moerasplant **9** leegte **10** klungel **11** kledingmaat **13** krijgsgod **15** niet stilzittend **17** genoegen **18** afgod **21** plezier **22** bontgekleurde papegaai **25** openbaar ambtenaar **27** put met duidelijke echo **29** vloerbedekking **30** wierook **31** klein muziekgezelschap **32** timmergereedschap **34** Griekse onheilsgodin **36** mannetjeshond **38** deel van het oor **42** voorjaarsbloem **43** boek met kaarten **44** inheemse gifslang **46** onbuigzaamheid **48** varkensstal **50** vordering **52** tekort **54** toilet **56** geldstraf **58** trots **60** god van de liefde **61** deel van het oog **62** handigheid **64** laatste gedeelte **66** schrijfgerei **68** voegwoord **70** moeder.

Prijswinnaars juni-puzzel 2019

De juiste oplossing was: aardbeientaart. De winnaars zijn: mw. C. Ostermann-Van der Heyden, Parijs (1e prijs); dhr. E.F. de la Rambelje, Appingedam (2e prijs), mw. F. Andersen-Franken, Heelsum (3e prijs). Van harte gefeliciteerd! U ontvangt het bijbehorende geldbedrag spoedig op uw bankrekening.

Adressen /colofon

Correspondentieadres
Sociale Verzekeringsbank
Afdeling V&O, Postbus 9575, 2300 RB Leiden
Bezoekadres
Stationsplein 1, Leiden, tel: 071 - 535 68 88
e-mail: info.wvo@svb.nl of info@pur.nl
website: www.svb.nl/wvo of www.pur.nl

Israël
Nederlandse Ambassade
Afdeling V&O, Postbus 1967, Ramat Gan 5211802
Bezoekadres Rechov Abba Hillel 14 (13e verd.)
Ramat Gan 5250607, Tel Aviv
tel: +972 3754 0777, e-mail: TEL-VenO@minbuza.nl
website: www.nederlandwereldwijd.nl of
www.netherlandsworldwide.nl

Indonesië
Ambassade v/h Koninkrijk der Nederlanden
Jl. H.R. Rasuna Said Kav. S-3 Kuningan, Jakarta 12950
tel: +62 (0)21 524 8200, e-mail: jak-wuv@minbuza.nl
website: www.nederlandwereldwijd.nl of
www.netherlandsworldwide.nl

Verenigde Staten
Consulate General of the Netherlands
Consular Department
1 Montgomery Street, Suite 3100, San Francisco, CA 94104
Bezoekadres (op afspraak)
120 Kearny Street, Suite 3100, San Francisco, CA 94104
tel: +1-415-291-2033, e-mail: sfn-wuv@minbuza.nl
website: www.nederlandwereldwijd.nl of www.netherlandsworldwide.nl

Canada
Consulate General of the Netherlands
War Victims Department (WUV)
1, Dundas Street West, suite 2106, Toronto, Ontario M5G 1Z3
tel: +1 416 595 2408, e-mail: tor-wuv@minbuza.nl
website: www.nederlandwereldwijd.nl of www.netherlandsworldwide.nl

Australië
Consulate-General of the Netherlands
War Victims Department (WUV)
Level 23, Tower 2, 101 Grafton Street
(corner Grosvenor St), Bondi Junction NSW 2022
tel: +61 (0)2 9387 6644, e-mail: syd-wuv@minbuza.nl
website: www.nederlandwereldwijd.nl of www.netherlandsworldwide.nl

Aanspraak is een gezamenlijke uitgave van de Sociale Verzekeringsbank en de Pensioen- en Uitkeringsraad.

De Sociale Verzekeringsbank (locatie Leiden) verzorgt de uitvoering van de Nederlandse wetten en regelingen voor Verzetsdeelnemers en Oorlogsgetroffenen. Met al uw vragen kunt u daar terecht. Aanvragen van nieuwe cliënten worden beoordeeld door de Pensioen- en Uitkeringsraad. De Pensioen- en Uitkeringsraad stelt ook het beleid vast.

Aan de inhoud van de artikelen kunnen geen rechten worden ontleend. Overname van (delen uit) dit magazine mag uitsluitend geschieden na schriftelijke toestemming van de redactie.

Redactieadres
SVB, t.a.v. Aanspraak
Postbus 9575, 2300 RB Leiden
tel: 071 - 535 68 88
e-mail: aanspraak.wvo@svb.nl
aanspraak@pur.nl
website: www.svb.nl/wvo
www.pur.nl

Oplage
25.000 exemplaren

Interviews en tekst
Ellen Lock, André Kuijpers, Rien van Vliet

Drukwerk
ADC Nederland

Foto's
Armando Ello, J.L. van den Oever, Ellen Lock, familiealbum Richard Ceuleers, familiealbum Louis Harmanus, familiealbum Corrie en Sjoerd van Leyden.

Coverfoto
Ellen Lock

Vormgeving
Irene de Bruijn, Ellen Lock

ISSN (Koninklijke Bibliotheek)
2214-160X

Voor slechtzienden is de gesproken versie van Aanspraak gratis op CD verkrijgbaar.
English translations of selected articles in Aanspraak can be found on our website: www.svb.nl/wvo or www.pur.nl